Մեծ հմտութեամբ գրուած է ամբողջ գործը, թէեւ յանդգնութիւն կը նշմարուի նիւթի ոչ լաւ մշակում, որ արդիւնքն է առանց տարակուսի հեղինակին վաղահաս մահուան։ Կը կարդացուի անչափ հետաքրքրութեամբ եւ օգտիւ։ Հայերէնագէտ հեղինակն ջանացած է ամէն դէպքին ի նկատի ունենալ նաեւ հայկական աղբիւրներն եւ շեշտել Հայոց խաղացած դերը բիւզանդական քաղաքակրթութեան մէջ (հմմտ. էջ 76—81 եւ այլուր)։

Կը յանձնենք շահեկան գրուածքս հայ պատմաբաններու ուշադրութեան։

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

ՍՄԲԱՏ ՈՒՌԻՍ. – Բանտէ ըանտ, պատմական վէպ 5 հատ. էջ 1048. Կ. Պոլիս, 1910. գին՝ 30 դրշ.։

Մ–նդ–մէլ խափանմամբ կիսաւարտ մնացած Բանդէ Բանդ պատմական վէպն վերջերս առանձին հրատարակուեցաւ չափաւոր եւ դիւրամատչելի գնով մը։ Վէպիս նիւթն ամէն Հայու սրտին մօտիկ Զէյթունի հերոսական կեանքէն առնուած է. գլխաւոր դերակատարն է Զէյթունցի զարգացեալ եւ համակրելի Եղէոսարդ մը, որ տարիներով բանտէ բանտ թափառելէն եւ անպատում տառապանաց դիմանալէն ետքն, իր խիզախ եւ անկուն նկարագրովն կը յաջողի վերջապէս բանտապետութեան ճիրաններէն ճողոպրիլ։ Վէպը հաւատարիմ եւ ճշգրիտ պատկերն է համիտեան շրջանին մէջ Հայոց համար գժոխք դարձած Ցաճկաստանին, եւ Մեծ մարդասպանին զոհերուն կրած տառապանացը։ Ցարգդ Հեղինակը կենդանի գոյներով կը նկարագրէ հացկատակ եւ անխիղճ թուրք պաշտօնեաներուն՝ իրենց անյատակ քասկը լեցնելու համար, անմեղներու գէմ գործածած սարսափելի հնարքներն, պալատական տարաքաշ սինքոֆներու վոհմակին՝ իրենց Հայու արեան ծարաւի Վեհապետին հովանաւորութեանը տակ գործածած անիրաւութիւններն ու ոճիրները. եւ կենդանի կերպով դուրս կը ցայտեցնէ անոնց վատ հոգւոյն բոլոր տարրութիւններն։ Ասոնց կարգէն դասական նմոյշներ են, կոր օրինակ՝ Հալէպի կուսակալ Արիֆ փաշան, Մարաշի կառավարիչ գաղան Սալիհն եւ իր արբանեակն Գատրի՝ Զէյթունի գայմագամն. որոնք Եղլոբդի հայասպանդ քաղաքականութեան մէյմէկ հլու գործիքներ են, ի հարկէ իրենց անձնական շահուն համար։ Բայց կան նոյն շրջանի թուրք պաշտօնէից մէջ ալ զարտուղաբար պարկեշտ եւ արդարակորով անձնաւորութիւններ, մանաւանդ դինուորական դասակարգէն, օրինակի աղագաւ՝ Լիվա-փաշա Մուհամմէտ Ալի եւ նմաններն. սակայն ասոնց բոլոր ճիգերն ի դերեւ կ'ելլեն Եղլոբդի կամայական եւ կործանարար հրամաններուն առջեւ։ Հոս ալ չեն պակսիր դժբախտաբար ներքին թշնամիք, որոնք մէյմանհամեմատ աւելի աղետաբեր եղած են Հայուն՝ քան վայրագ այլազգին. այսպէս են՝ Արիֆին սեւհոգի խորհրդականն Ցոլվէ Իլի եւ Զէյթունցի քարձմորուք Տէր Կարապետ, որոնք իրենց մատնութիւններովն ու սադրանքներովն աջակից կը հանդիսանան իրենց ազգակցաց դահիճներուն։ Մեկ խօսքով ամբողջ վէպն հետաքրքրական եւ թելադրիչ է, կ'արժէ որ ամէն Հայ կարդայ եւ վերստին որոճայ իւր մտաւոր անցեալին ողբալի պատկերն՝ եւ ապագային համար դաս առնու թրքական կեղծ խոստումներուն միամտաբար չհաւատալու, եւ վերապահ ու զգուշաւոր դիրք մը բռնելու. ինչպէս որ վերջին կիլիկեան կոտորածն ու աւերը եւ ի գործ դրուած ազգ–բարոյ–ոչ–ոչ դժբախտաբար կը հաստատեն մեր խօսքը։

Հ. Պ. Զ.

Mgr. J. B. ASGIAN. — Kosrovitouhte, La Vierge de l'Ararat ou l'Église naissante de l'Ararat. Constantinople, Ed. F. Loefler, Péra, Place du Tunnel. 1909. 8° pp. 332.

Հեղինակն իւր նիւթը կը ժողվէ Արշակունեաց հարստութեան ուխտուն տարուան ժամանակաշրջանէն (250—330), ըսել կ'ըլլայ այն դարէն, յորում կրօնական, նիւթական եւ բարոյական զարգացման սերմերն ինկան հայ հողին վրայ։

Գրքիս նպատակն է ծանօթացընել հայութեան համակիր եւրոպացիներու անոր փառաւոր անցեալը՝ կենդանի վէպի մը տարազով լաւ զարգացուած ամբողջի մը մէջ։ Արդարեւ գեղեցիկ ձգտում։ Այնու որ Մեծ. հեղինակն ընթերցողները զուարճացընել եւ հրահանգել միանգամայն ուզած է իր այս ձեռնարկութեամբը, ջանացած է հետեւաբար ճոխացընել զայն ուշագրաւ դէպքերու արդէն ծանօթ պատկերներով, միայն այս տարբերութեամբ որ պատմական անձնաւորութիւններու հրապարակաւ ծանօթ պատկերներն երբեմն իրարու հետ կը փոխանակուին։ Վէպին մէջ հերոսի դերը կը կատարէ Խոսրովիդուխտ. այն դերը կը կերպաւորուի ի մանաւորի իր եղբօր Տրդատայ եւ Գրիգոր Լուսաւորչի գործոն աջակցութեամբը. ահա այս երեք թագապսակ գլուխներ կը համընթանան հիւսելու Հայաստանի քրիստոնէութեան դարձի պատմութիւնը։ Վէպին աւելի ձեւ մը տալու համար հնարագէտ հեղինակը, ինչպէս բնական է՝ պատշաճ դատած է երբեմն նոր գործիչով կամ պարագայով մը պատմական թերին լրացընել։

digitised by A.R.A.R.@